

zoals bijvoorbeeld M.A. Amshoff, dan komt het aantal medewerkers nog iets hoger uit.

De rubriek 'speciale nummers' vermeldt volgens de Leeswijzer 'jubileumnummers, themanummers en andere bijzondere nummers'. In het geval van *WiL* is deze rubriek niet ingevuld. Toch zou ik er voor pleiten dit wel te doen.<sup>40</sup> Voor de lezers en voor degenen die zich later abonneerden verscheen namelijk tweemaal de boven al aangeduide *Inhoud*, één voor de jaren 1837-1846 en één voor het daaropvolgende decennium. Daarin waren opgenomen: een chronologisch overzicht van de gepubliceerde verhandelingen; een alfabetisch overzicht van alle auteurs, met hun artikelen; een dito overzicht van alle gerecenseerde geschriften; een breed uitgewerkt overzicht van de inhoud van alle geplaatste stukken, zowel op zaken als personen alfabetisch ontsloten; een overzicht van de belangrijkste besproken bijbelplaatsen.<sup>41</sup> Indien degene die *WiL* beschreef de opsomming van auteursnamen in beide *Inhoud*en tot zich had laten doordringen, had hij/zij wellicht de ommissie bij 'medewerkers' ontdekt.

Ik citeer nogmaals de Inleiding van *BNPP* I: 'De beschrijver wordt steeds gesteld voor situaties, waarin hij zelf beslissingen moet nemen. Het is deze werkelijkheid vol voetangels en klemmen die de uitdaging vormt voor de ware bibliograaf,...'.<sup>42</sup> Bij het nauwkeurig doornemen van de beide volgende delen krijgt men de indruk dat de medewerkers aan *BNPP* zich steeds meer bewust zijn geworden van de gevaren die het pad van een titelbeschrijver bedreigen.

### Kerkbladen

Naar men mag aannemen zal er na drie delen *BNPP*, met 1200 beschreven titels, al iets zichtbaar worden van de geschiedenis van de protestantse leescultuur van de beide laatste eeuwen. We nemen de proef met kerkbladen.

Kerkbladen zijn, aldus de 'categoriewijzer' van *BNPP* III, 'bladen waarin de kerk – meestal één of meer plaatselijke gemeenten, classis of provincie – zich tot (al) haar leden wendt'.<sup>43</sup> Het chronologische overzicht van *BNPP* III maakt duidelijk dat we in dit geval met een betrekkelijk jong verschijnsel hebben te maken. Het oudste kerkblad dat in het overzicht wordt vermeld, is de *Zeeuwsche kerkbode* van 1887 (II, no. 382). De ondertitel – 'weekblad gewijd aan de belangen der Gereformeerde Kerken' – en de naam van de eerste redacteur – P.J.W. Klarhamer – maken een ingewijde meteen duidelijk dat we hier te doen hebben met een product van de Doleantie van 1886. Het was deze beweging die een forse stoot gaf aan het ontstaan van een rijke kerkbladencultuur in Nederland. Naast de *Zeeuwsche* ontstonden in datzelfde jaar de

J.B.F. Heerspink (1855-1856), H. Uden Masman (1857), C.Ph. Hofstede de Groot (1857-1864), L. van Cleeff (1859-1869). De namen zijn opgesomd per jaar van de eerste publicatie, waarbij binnen dat jaar de volgorde van toetreding tot het gezelschap is aangehouden.

<sup>40</sup> Wellicht kan in de omschrijving van de rubriek 'speciale nummers' ook het trefwoord 'registerdeel' worden opgenomen.

<sup>41</sup> *Inhoud* (...) 1837-1846, van het godgeleerd tijdschrift, *Waarheid in Liefde, in uitvoerige registers. Als overzicht ingerigt, ook ten dienste van hen, die deze jaargangen niet bezitten*, Groningen 1849; *Inhoud* (...) 1847-1856 (...), Groningen 1860. Het ex. UB.VU CT.00236.- bevat beide banden.

<sup>42</sup> G. Harinck in *BNPP* I, 21.

<sup>43</sup> *BNPP* III, 12; *BNPP* II, 12 biedt een iets uitgebreider definitie. Bij de oudere organen wordt meestal het woord 'kerkbode' gebruikt; Kuiper sprak echter al van *Gemeentebode*.